

a leghatékonyabb eszköz a teljes humanitás egységének realizálásához. E célból fel kell használni a gyermek összes energiáit a legteljesebb szellemi függetlenség kialakítására. E házison építhető fel egyedül a világbéke, mely minden ember legrágább célja. Minden újszülöttnél kell a világbéke egy lehetséges későbbi apostolát kell látnunk!"

A három kötetes francia nyelvű Montessorimű az OPKM-ből kölcsönözhető.

Hodinka László

L. SZ. VIGOTSZKIJ: *A magasabb funkciók fejlődése. Budapest, 1971. Gondolat Kiadó. 442 oldal.*

L. SZ. VIGOTSZKIJ (1896—1934) már a pszichológiatörténet kiemelkedő alakjává vált. Kutatásaiban a dialektikus logikai gondolkodás, a pszichikus funkciók elmélyült elemzése, kutatási módszereinek eredetisége ma is megragadja a szakembert. Most magyar fordításban megjelent műve előszavában A. N. LEONTYEV és A. R. LURJJA reményüket fejezik ki, hogy e mű a magyar olvasók tetszésével találkozhat és hatást gyakorol a magyar pszichológusok kutatásaira is. Amikor e reménységet mi is kifejezzük, sajnálkozunk, hogy ennek az eredeti és nagy tehetségű gondolkodónak e műve nem néhány évtizeddel korábban jelent meg magyar nyelven.

VIGOTSZKIJnak e magyar nyelven most közreadott műve két fő részre tagolódik. Az első fő rész a „magasabb pszichikus funkciók” fogalmát, e funkciók fejlődésének problémáit, a kutatás módszereit, továbbá a magasabb pszichikus funkciók keletkezését, strukturáját, elemzését tartalmazza. A második fő rész egykori előadásai között *gyermeklélektanát*, illetőleg a magasabb pszichikus funkcióknak (észlelés, emlékezés, képzelet, gondolkodás, érzelmek és az akarat) gyermekkori kialakulását és fejlődését mutatja be.

Műve első fő részének fejtegetéseit kora (századunk első negyede) gyermekpszichológusainak téves elméleti bírálatával kezdi. Az akkori gyermekpszichológia két fő irányzata közül az egyik a *természettudományos* (fiziológiai aspektusból szemlélő és magyarázó) irányzat a pszichológiai folyamatokat a legelemibb funkciókra (érzékelések, asszociációk stb.) bontotta, és ezeket főleg a csecsemő- és kisgyermekkorban (kezdeti legelemibb megnyilvánulásaikban) vizsgálta csupán, s lemondott a bonyolultabb, magasabb pszichikus funkciók (mint pl. az észlelés, gondolkodás) vizsgálatáról. A másik, a *leíró irányzat* viszont foglalkozott ugyan a tudatos tevékenységek magasabb formáival, de azokat egyszerűen „a szellemi élet megnyilvánulásainak” tekintette, csak leírta, de tudományos magyarázatot ezekről nem adott.

Ez az egyoldalúság a gyermeklélektani kutatás válságához vezetett. Ebből akarta VIGOTSZKIJ a magasabb pszichikus funkciók elemzésével és magyarázatával a gyermeklélektant kiemelni.

VIGOTSZKIJ fontosnak tartotta a magasabb pszichikus funkciók alapjainak, s így azok „tisztá megjelenségi formáinak” az első három életévekben való vizsgálatát, de állította, hogy metafizikus felfogáshoz vezet, ha az elemi és a magasabb pszichikus funkciókat egymástól függetlenül, mint két külön létezőt, egymás feletti szintet vizsgáljuk, mintha ezek közt nem lenne genetikai, funkcionális vagy strukturális összefüggés.

Elmarasztalandó egyoldalúságnak tekinti VIGOTSZKIJ azt is, hogy amikor a gyermekpszichológusok a serdülő- és ifjúkor lélektanával foglalkoznak, akkor a *kultúrhatások pszichológiai szemlélete* uralkodik, amikor pedig kisgyermekkel foglalkoznak, a *biológiai tényezők* érvényesülésének vizsgálatára irányul figyelmük. Mintha a fejlődés kezdeti időszakában biológiai lény lenne csupán az ember, majd később kultúrhatások kizárólagos meghatározottsága alatt fejlődne. Ily értelemben bírálja a „megértő pszichológiai szemlélet” képviselőit (feltehetően ED. SPRANGERT és CH. BÜHLERT), s marasztalja el a pszichoanalitikusok „álcázott biológiai tendenciák” szellemében kifejtett idevonatkozó elméletét.

VIGOTSZKIJ a gyermekpszichológiai kutatásoknál korábban adott fókán azt tekinti feladatának, hogy feltárja a gyermek személyisége fejlődésének biológiai és társadalmi tényezőit, magyarázatot adjon arra a tényre, hogy az ember az ontogenezis folyamán magasabb pszichikus funkciók birtokában alkalmazkodó és a maga világát és természetét formálni képes kultúrlényé válik.

Elutasítja azt a naiv elméletet, mely szerint az ősi, primitív és a mai kultúrember csupán a tapasztalat tartalmában és jellegében különbözik, valamint azt is, hogy az „emberi szellem önmagában fejlődik”. Az ő álláspontja az, hogy az ember magasabb pszichikus funkcióinak kialakulása a viselkedés kulturális fejlődése folyamán jött létre a filogenezis folyamán. E folyamat úgy ment végbe, hogy a filogenezis történelmi szakaszában, a biológiai fejlődést követően, a társadalomban élő ember — a munkában együttműködve és jelrendszerekkel érintkezve — a történelmi fejlődése folyamán *megváltoztatta viselkedésmódjait és eljárásait*, átalakította természeti adottságait és funkcióit, új, specifikus viselkedésformákat dolgozott ki és hozott létre. (50. old.)

A gyermek kulturális fejlődése — amelynek során magasabb pszichikus funkciói kifejlődnek — az emberiség történelmi fejlődése folyamán végbement pszichikus fejlődésnek felel meg. Az *ontogenezisben* benne van a pszichikus fejlődésnek mindkét típusa: a *vi-*

selkedés biológiai (a környezethez öröklötten meghatározott alkalmazkodási formája), és *történelmi* vagy másként a viselkedés természeti és kulturális fejlődéstípusa. A két folyamat a *filogenezisben* külön váltan, illetőleg egymást követően jelentkezett. Az ontogenezisben egybeolvad a kettő, valóban egységes folyamatot alkot. Ebben a tényben Vigotszkij az ember, illetőleg a gyermek pszichikus fejlődésének legnagyobb jelentőségű és legalapvetőbb sajátosságát látja. „Az ember kulturális fejlődése — írja Vigotszkij — az ember biológiai típusainak viszonylagos változatlansága mellett ment végbe. . . A gyermek kulturális fejlődését azonban elsősorban éppen az jellemzi, hogy az organikus típus erőteljes változásainak körülményei között megy végbe. A gyermek növekedésének, érésének és organikus fejlődésének folyamataira épül rá; és azokkal egységes egészet alkot.” (53. old.)

Ez a felismerés felveti a *kutatás módszerének problémáját*: hogyan lehetséges az egybeszővődött biológiai és kulturális fejlődés jelenségeinek megkülönböztetése a vizsgálat folyamán? Vigotszkij két alapvető módszerrel: a *genetikus* (a viselkedés történeti fejlődésére irányuló) vizsgálódás és az *összehasonlító* (az emberi viselkedés történelmi és a gyermek viselkedése egyéni története összehasonlítására törekvő) vizsgálódás módszerével győzi le az így adódó nehézséget.

Vigotszkij felismeri, hogy kora pszichológusai közül a legkiemelkedőbbek a *kísérletet* alkalmazták vizsgálódásuk módszeréül. Az *ingerreakció* sémában vizsgálták a jelenségeket (WUNDT és társai azonban e módszerrel csak az elemi pszichikus jelenségeket vizsgálta; A. BINET szélesítette ki az inger fogalmát a beszédre is). Az *ingerreakció séma* azonban — állapítja meg Vigotszkij — csak az állatnak és az embernek a természetes viselkedése viszonylatában érvényes. Az *eszköz- és a jelrendszer* használatának bevezetésével a filogenezis során az ember, az ontogenezis folyamán (a fejlődés kezdeti szakasza után) a gyermek, minőségileg más lényé válik, akinél a magasabb pszichikus jelenségek már nem egyszerűen az ingerreakció séma szerint vizsgálhatók.

VIGOTSKIJ ugyan még nem jut el a *pszichológiai determinizmus törvényének* felismeréséig — amely e sémának emberi vonatkozásában helyes látását biztosítja (RUBINSTEIN megfogalmazása óta), de rendkívül éleslátással felismeri, hogy az állati életformától különböző emberi magatartás annak köszönhető, hogy egyfelől az *eszközhasználat*, másfelől a *jelalkotás és felhasználás* képességét kifejlesztette magában az ember, s ezzel biztosította a magasabb pszichikus folyamatok (az észlelés, képzelet, gondolkodás, akarat) útján környezete magasabb szintű megismerését és a magasabb fokú alkalmazkodó, világformáló viselkedést. Az úgynevezett „csökevényes

funkciókat” vizsgálva a történelmi és a primitív kulturáltságú népeknél (a sorshúzás dilemmás helyzetekben, a csomókötést vagy rovást az elsődleges tapasztalat emlékezetben tartása és felidézése megkönnyítése érdekében, a mennyiségek ujjakon jelölését) és összehasonlítva a gyermeki viselkedéssel, megtalálja az *átmenetet* az elemi és magasabb pszichikus folyamatok között. A közvetlen tárgyi megismerés és a természetes valóban az *s — r* (ingerreakció) sémában fogható fel, s ez az állatnál és az embernél „a nagyagyfélékéknél *természetes* alapvető viselkedése. Vizsont már a csökevényes funkcióknál az ember maga *mesterségesen* hoz létre másodlagos (kísérő) *'eszköz-ingeri'* (autostimuláció), amit felhasznál bizonyos tapasztalatok felújítására és bizonyos magasabb rendű viselkedés létrehozására. Az *VIGOTSKIJ* fogalmazza: „Mesterséges ingerek mint kisegítő eszközök létrehozása és felhasználása avégből, hogy az ember úrrá legyen saját reakcióin, alkotja az alapját a viselkedés meghatározhatósága azon új formájának, amely a magasabb viselkedést megkülönbözteti az elemi formától. Az *adott* ingerekkel együtt létrehozott ingerek jelenléte nézetünk szerint az ember pszichológiájának megkülönböztető vonása.”

VIGOTSKIJ az állatoknál és az embernél egyaránt meglévő feltétlen és feltételes reflexműködést, mint a nagyagyvelő „alapvető és legáltalánosabb működése” elsődleges formáját *szignalizációnak*, az ember mesterséges jelalkotó és felhasználó tevékenységét pedig *szignifikációnak* nevezi. Ezzel az embernek a természet erői feletti uralma kitágul azzal, hogy önmaga természeté felett is átveszi az uralmat. „Az ember aktív alkalmazkodása a környezethez, a természetes ember általi megváltoztatása nem alapulhat a szignalizáción, amely csak passzívan tükrözi a legkülönbözőbb hatótényezők természeti kapcsolatait. . . Az ember mesterséges ingereket vezet be, szignifikálja viselkedését, és jelek segítségével külső ráhatással új kapcsolatokat hoz létre az agyban.” (132. old.) *A szignifikáció-elve* abban áll, hogy „az ember kívülről hoz létre kapcsolatokat az agyban, irányítja az agyát és ezen keresztül egész testét.” (U.o.). A társadalmi élet, az életfeladatok kollektív megoldása teszi szükségessé és egyben segíti elő ily jelzőrendszerek keletkezését (mint a beszédét), amely a feltételes kapcsolatrendszerek, a magasabb pszichikus funkciók működése folyamán szabályozzák, irányítják az emberek viselkedését. „A magasabb idegtevékenység szervezettsége teremti meg ennek szükséges előfeltételét, hozza létre a viselkedés külső szabályozásának lehetőségét.” (133. old.).

Ez elméleti alapvetés, a magasabb pszichikus folyamatok elemzése, valamint vizsgálati módszereinek ismertetése után a második fő részben a *gyermek magasabb pszichikus*

funkcióinak (az észlelés, képzelet, gondolkodás, érzelem, akarat) *fejlődése* sajátosságait fejti ki VIGOTSKIJ. Nem egy szokványos gyermeklélektan ez, hanem egy ragyogó előadó dialektikus fejtegetései a témáról úgy, hogy a hallgatók megismerkedhetnek a különböző irányt képviselő pszichológusok felfogásával, és kísérleti eredmények tükrében eljuthatnak a mester

meggyőző érvelései hatására a legelfogadhatóbb tudományos állásfoglaláshoz. Egy ismertetés szűkreszabott keretében nehéz lenne mindezt ismertetni. Elolvásása viszont sok új meglátást, ismeret gyarapítást és további kutatásra ösztönzést biztosít az olvasónak.

Kiss Tihamér